

Gifted pupils in geographical education

Nadaní žiaci v geografickom vzdelávaní

Alena MADZIKOVÁ

Prešovská univerzita, lacovali@unipo.sk

Abstract

The contribution deals with the questions related to the education of gifted pupils with the reference to geographic education. The project of education of gifted children has been realized in Slovakia since the nineties of 20th century. Specifics of intellectually gifted children in pedagogic practice require modified educational strategies which positively influence not only their cognitive development, but also the development of emotional and social character of their personality. Our attention was aimed at the differences in the content of training and its processing preparation and realization. Based on the research results we confirmed the requirements for the higher share of creativity in educational activities within geographic education.

Keywords: geographical education, gifted pupils, enrichment, divergent tasks
Klíčová slova: geografické vzdelávanie, nadaní žiaci, obohatenie, divergentné úlohy

1. Úvod

Problematika edukácie nadaných žiakov sa v psychologických a pedagogických prácach na Slovensku intenzívnejšie rozvíja od 90. rokov 20. storočia (Meszárosová 1998, Laznibatová 2001, 2007, Dočkal 2001, Jurášková 2003). Stáva sa predmetom štúdia formujúcej sa novej pedagogickej disciplíny – pedagogiky nadaných (Jurášková 2003). Aj napriek tomu, že sa v praxi realizujú rôzne programy vzdelávania nadaných žiakov, v pregraduálnej príprave učiteľov spravidla absentujú predmety zamerané na výchovu a vzdelávanie nadaných žiakov. Za veľmi podnetnú považujeme monografiu Hříbkovej (2009), v ktorej je problematika nadania prezentovaná z pedagogicko-psychologického hľadiska. Okrem analýzy základných prístupov k štúdiu nadania - kognitívneho, osobnostno-vývojového a sociálno-kultúrneho sa autorka venuje aj vzdelávaniu nadaných a príprave učiteľov na prácu s nadanými žiakmi, pričom pedagogicko-psychologický výskum vo vzdelávaní nadaných hodnotí ako nedostatočný, s čím možno súhlasiť.

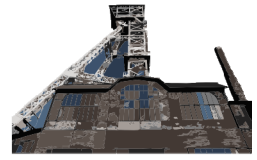
Cieľom nášho príspevku je prezentovať špecifika geografického vzdelávania v rámci vzdelávania nadaných žiakov s využitím metódy pozorovania a rozhovoru s učiteľmi geografie v triedach nadaných detí. Na základe výskumnej sondy v špeciálnej triede pre talentovo nadaných poukázať na odlišnosti výstupov nadaných žiakov v tvorivosti merané originalitou, fluenciou a flexibilitou.

2. Projekt starostlivosti o nadaných žiakov na Slovensku

Názory na edukáciu nadaných detí sa v teoretických koncepciách psychológov a pedagógov rôznia, čoho výsledkom je existencia rôznych modelov a projektov starostlivosti o nadaných. Širokou vedecko-výskumnou ale aj empirickou bázou disponujú rôzne akademické pracoviská v USA, ktoré sa radia medzi priekopníkov v starostlivosti o nadaných, čo potvrdzuje publikačná aktivita, ale aj rôzne záujmové organizácie a legislatívne ukotvenie modelu nadania vo federálnom školskom zákone ako aj existencia tried a škôl pre nadaných žiakov (prvé triedy pre nadaných žiakov vznikali v USA už v 20. rokoch 20. storočia).

Na Slovensku sa od roku 1993 v praxi realizoval Projekt alternatívnej starostlivosti o nadané deti v podmienkach základnej školy, ktorého hlavnou autorkou je Laznibatová. Tento projekt je založený na preferovaní separačného organizačného rámca vo výučbe intelektovo nadaných detí na rozdiel od integračného rámca, ktorý uvažuje o individuálnej alebo skupinovej integrácii intelektovo nadaných žiakov v bežných triedach. V praxi to znamená, že v rámci klasických základných škôl sú vytvárané špeciálne triedy pre intelektovo nadaných žiakov (v školskom roku 2008-09 ich bolo 27, sú lokalizované vo vybraných mestách všetkých krajov Slovenska), príp. špeciálne základné školy (na Slovensku funguje od roku 1998 Škola pre mimoriadne nadané deti v Bratislave, ktorá bola neskôr rozšírená o osemročné gymnázium). Táto forma má však aj mnoho kritikov, ktorí poukazujú na uprednostňovanie kognitívneho vývoja na úkor zdravého osobnostného vývoja nadaných žiakov (bližšie Hříbková, 2009).

Laznibatová (2007) formuluje ako hlavný cieľ projektu uspokojovanie špecifických výchovno-vzdelávacích potrieb nadaných žiakov, a to vo sfére rozvoja ich

kognitívnych schopností, tvorivosti, záujmov, ale aj v rozvoji ich osobnostnej úrovne. Na báze selektívnych teoretických poznatkov (bližšie Laznibatová 2007, s. 288), ale aj získaných praktických skúseností z realizácie projektu boli za hlavné prvky modelu edukácie nadaných stanovené nasledujúce zložky: identifikácia a výber nadaných; inovačný obsah a metódy výučby nadaných detí; špecifiká výučby jednotlivých predmetov; formy hodnotenia nadaných žiakov; prístup učiteľa k žiakom a spolupráca s rodičmi; špecifiká výchovnej práce v rozvoji záujmovej krúžkovej činnosti; psychologický servis, práva a povinnosti žiakov. Bližšiu pozornosť si zaslúži inovácia obsahu a metód výučby. V obsahu vzdelávania boli v projekte aplikované obidva známe varianty vo vzdelávaní nadaných – v počiatkoch projektu uprednostnený akceleračný variant bol v neskoršej fáze nahradený obohacujúcim variantom (podrobnejšie Jurášková, 2003). V praktickej realizácii výučby sa však obidva varianty navzájom prelínajú a dopĺňajú. Obohacujúci variant (enrichment) uprednostňuje rozšírenie a prehĺbenie učiva nad rámec bežných učebných osnov. Môže prebiehať v rámci výučby jednotlivých predmetov alebo je vyčlenený ako samostatný predmet (spravidla predmet integrovaného charakteru na 1. stupni ZŠ, v rámci ktorého si žiaci rozširujú a prehĺbujú svoje poznatky v témach z histórie ľudstva, živočíšneho sveta, podmorského sveta, vesmíru, svetadielov a ich zvláštností a pod.).

Aj vďaka úspešnej realizácii projektu (oficiálne ukončený v roku 2007, avšak špeciálna škola aj triedy s nadanými žiakmi fungujú aj naďalej) sa problematika edukácie nadaných detí dostala z odborných kruhov do povedomia pedagógov, rodičov aj širšej verejnosti. Je zakotvená aj v legislatívnych dokumentoch. V rámci kurikulárnej reformy a legislatívnych zmien bola v novom školskom zákone (Zákon č.245/2008 o výchove a vzdelávaní) začlenená aj výchova a vzdelávanie detí s nadaním alebo žiakov s nadaním (v rámci edukácie detí a žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami), v ktorom sú špecifikované jednotlivé druhy nadania, podmienky ich rozvíjania, školy a triedy pre tieto deti, kritériá ich prijímania a organizácia výchovy a vzdelávania. Zriaďovanie tried pre nadané deti sa stáva jedným z prvkov zvyšujúcim preferencie základnej školy pri získavaní žiakov.

3. Geografické vzdelávanie a nadaní žiaci

Geografické vzdelávanie v triedach nadaných žiakov sa vyznačuje istými odlišnosťami danými schopnosťami a potrebami žiakov v porovnaní s bežnými triedami. Realizuje sa na prvom stupni v rámci vlastivedy a obohatenia (aj témy geografického charakteru - oceány, pralesy, svetadiely a pod.), na druhom stupni v predmete geografia (zmena pomenovania predmetu podľa ŠVP od roku 2008), ale aj v mimoškolskej činnosti v podobe záujmových geografických útvarov alebo v rámci

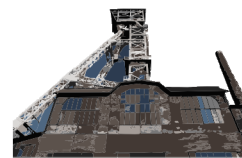
individuálnej prípravy na geografickú olympiádu alebo iné súťaže geografického zamerania. Špeciálnou formou je príprava a prezentácia ročníkovej práce (individuálny ročný projekt), v rámci ktorej si niektorí žiaci vyberajú geografické témy.

Špecifiká výučby geografie sú v modifikácii obsahu, metód, produktu a prostredia výučby. Niekoľko poznámok k modifikácii obsahu a metód. Obsah výučby geografie v podstate rešpektuje učebné osnovy, avšak jednotlivé témy sú v duchu obohacovania rozširované a prehĺbované, a to optimálnou kvantitou aj kvalitou podnetov, ktoré majú v žiakoch vzbudiť kognitívnu aktivitu. Žiaci pristupujú k výučbe aktívne - sami si získavajú informácie, pretože veľa čítajú – z encyklopédií, z internetu, tieto vedia spracovať a veľmi efektívne prezentovať, pretože disponujú spravidla veľmi dobrými komunikačnými schopnosťami. Pre mnohých žiakov sú témy v obsahu výučby geografie súčasťou ich záujmovej sféry, preto je možné, aby „nahradili“ učiteľa a prezentovali nové učivo ostatným žiakom. Prebiehajúca kurikulárna reforma otvára väčší priestor pre učiteľov geografie pri výbere učiva a práci s ním, ako to bolo doposiaľ.

V modifikácii metód sa uplatňujú najmä metódy podporujúce samostatnú prácu, heuristiku, s redukciov mechanických a opakovacích činností. Ako veľmi účinné sa javia pozorovanie, skúmanie, tvorba projektov a samostatných prác, problémové metódy, dramatizácia, didaktické hry, riešenie divergentných úloh; priestor majú aj netradičné metódy – napr. vedecká konferencia o Afrike. V praxi učiteľov geografie v špeciálnych triedach sa osvedčila práca s pracovnými listami, ktoré boli špeciálne pripravované učiteľmi.

4. Výskumná sonda

Súčasťou nášho štúdia v riešenej problematike bola aj prieskumná sonda, ktorú sme realizovali v jednej zo škôl s triedami pre nadaných žiakov. Teoretickým východiskom bola pre nás Renzulliho model nadania, ktorý je tvorený interaktívnym pôsobením troch osobnostných znakov: nadpriemernej intelektovej schopnosti, tvorivosti a motivácie (Renzulli, 1978). Zaujímalo nás, či sa potvrdí zvýšená miera tvorivosti u žiakov špeciálnej triedy v porovnaní s ich rovesníkmi. Pre žiakov bol spracovaný súbor pracovných listov v tematickom celku Vybrané oblasti a regióny sveta, ktoré obsahovali väčší počet divergentných úloh na podporu rozvoja kreativity (Kancír, 1998). V riešení vybraných úloh sme vyhodnocovali tri znaky tvorivosti – fluenciu, flexibilitu a originalitu (podľa Jurčová, 1984). Výsledky potvrdili výrazne vyššie hodnoty tvorivosti žiakov zo špeciálnej triedy, a to najmä v originalite a fluencii (bližšie Tomášik, 2009). V dotazníku, ktorý bol súčasťou prieskumu sa potvrdila vysoká obľúbenosť geografie u žiakov špeciálnej triedy, záujem o ňu aj

v mimoškolských aktivitách (najmä samoštúdium) a pozitívne stanovisko k možnostiam rozvíjania tvorivosti na hodinách geografie. Za povšimnutie stojí aj fakt, že značná časť žiakov (viac ako 30% opýtaných) z ďalších 3 porovnávaných tried sa k tejto otázke nevedela vyjadriť.

5. Záver

Vzdelávanie nadaných žiakov či v separovanom alebo integrovanom organizačnom rámci si zasluhujú osobitnú pozornosť. V poznaní ich potrieb a adekvátnej modifikácii výučby má značné rezervy aj geografické vzdelávanie. Tieto skutočnosti by sa mali premietnuť aj do pregraduálnej prípravy učiteľov geografie s omnoho väčším využitím doterajších skúseností z výučby geografie v triedach pre nadaných žiakov na Slovensku ale aj v zahraničí (napr. Lambert, Balderstone, 2007).

Použité zdroje:

HŘÍBKOVÁ, L. (2009): Nadání a nadaní. Pedagogicko-psychologické přístupy, modely, výzkumy a jejich vztah ke školské praxi. Grada Publishing, Praha, 256 s.

JEDLIČKA, R. (2007): Mimořádně nadaní a talentovaní žáci – výzva pro učitele. In: Vališová, A. a kol.: Pedagogika pro učitele. Grada Publishing, Praha, s. 346-348.

JURÁŠKOVÁ, J. (2003): Základy pedagogiky nadaných. Formát, Pezinok, 151s.

JURČOVÁ, M. (1984): Torranceho figurálny test tvorivého myslenia. Bratislava.

KANCÍR, J. (1998): Rozvoj kreativity vo vyučovaní geografie – 2. časť. Geografia, 6, č. 2, s. 77-78.

LAMBERT, D., BALDERSTONE, D. (2007): Learning to Teach Geography in the Secondary School. RoutledgeFalmer, New York, 479pp.

LAZNIBATOVÁ, J. (2007): Nadané dieťa: jeho vývin, vzdelávanie a podporovanie. Vydavateľstvo Iris, Bratislava, 395 s.

RENZULLI, J.S. (1978): What makes giftedness? Reexamining a definition. Phi Delta Kappan, 60, s. 180-184.

TOMÁŠIK, M. (2009): Práca s mimoriadne nadanými žiakmi na hodinách zemepisu v základnej škole. Diplomová práca. Prešovská univerzita, Prešov, 101 s.

Dovetok: Pri písaní príspevku sa mi vybavovali spomienky na stretnutia s13-ročným Samkom, žiakom „talentovky“, ako tieto triedy označujú deti. Tieto prázdniny boli preňho posledné. Jeho časopriestor sa predčasne uzavrel.

Adresa autorky:

Alena Madziková
Prešovská univerzita
Katedra geografie a regionálneho rozvoja FHPV
Ulica 17. novembra 1
081 16 Prešov
Slovensko
lacovali@gmail.com